

Zdravko N. IVANOVIĆ*

URBANO-ISTORIJSKO NASLJEĐE U SKADARSKOM BASENU IZ ILIRSKOG I RIMSKOG PERIODA

Sažetak: Skadarsko jezero je najveće jezero na Balkanu. Područje Skadarskog jezera sa svojom neposrednom okolinom predstavlja prirodno-geografsku sredinu na granici dviju zemalja – Albanije i Crne Gore. Oblast Skadarskog jezera i njegova okolina bila je od početka značajno političko, kulturno i graditeljsko područje. Veliki broj seoskih i urbanih aglomeracija iz ilirskog i rimskog perioda svjedoči o nekadašnjem življenju na ovim prostorima. Oni podsjećaju na burnu istorijsku i urbanu prošlost ovog regiona i odnosa između prirode i čovjeka. Najznačajnija ilirska nasljeđa iz ilirskog perioda su: pećine, gradine i utvrđeni gradovi. Od utvrđenih gradova najpoznatiji su: Medun, Samobor i Oblon. Medun je najpoznatiji ilirski grad u unutrašnjosti Crne Gore. Na albanskoj teritoriji najveći ilirski grad Skadarskog basena bio je Skadar. Iz rimskog perioda najvažniji gradovi bili su: Duklja i Birziminijum.

Skadarski basen čini sponu obalske i kontinentalne zone, spoj i granicu dviju susjednih zemalja (Crne Gore i Albanije). Danas je u svijetu sve manje izolovanih prostornih granica. Skadarsko jezero ima višestruki prirodni, društveni i privredni značaj za Albaniju i Crnu Goru. Međudržavna granica ne bi trebalo da predstavlja smetnju za rješavanje mnogih problema Skadarskog basena i njegove okoline.

Ključne riječi: *urbano-istorijsko nasljeđe, kriptodepresija, urbanizacija, gradine*

Abstract: Lake Skadar is the largest in the Balkans. The area of the Lake Skadar with its immediate surrounding is a natural geographical environment located at the border of two neighboring countries: Albania and Montenegro. Lake Skadar and its surrounding has been an important political, cultural, and building area since the very beginning. A great number of rural and urban agglomerations from the Illyrian and the Roman periods are a proof of one time living in this area. They remind of the turbulent historic and urban past of this region and relations between the nature and people. The most important settlements from the Illyrian period include: caves, strongholds and fortified towns. The most important fortified towns are: Medun, Samobor and Oblon. Medun is the most important Illyrian town of inland Montenegro. Skadar is the largest Illyrian town of the Skadar basin at the Albanian territory. From the Roman period, the most important towns are Duklja and Birziminium. Skadar basin is the connection of the coastal and continental zone, connection and the bor-

* Zdravko N. Ivanović, Filozofski fakultet, Nikšić

der of the two neighboring countries: Montenegro and Albania. Today in the world is ever less isolated spatial units. Lake Skadar has a manifold natural, social and economic importance for Albania and Montenegro. The interstate border should not be an obstacle for solving many problems of the Skadar Basin and its surroundings.

Key words: *urban – hisotirc heritage, crypto-depression, urbani zation, stronchclads and fortified towns, urban heritage*

Skadarsko jezero nalazi se u Zetsko-skadarskoj kotlini na krajnjem jugoistočnom dijelu Crne Gore. To je granično jezero, jer se nalazi na teritoriji Albanije i Crne Gore. Skadarsko jezero zahvata površinu od 369,72 km², a za vrijeme visokih prolječnih vodostaja proširi se na 540 km². Državna granica između Crne Gore i Albanije prelazi preko Jezera, dijeleći ga na veći crnogorski i manji albanski dio. Ono u stvari predstavlja najprostranije područje Skadarske depresije, koja geomorfološki i geotektonski čini jedinstvenu cjelinu, zahvatajući prostor od Bojane i Skadarske ravnice do sjevernog oboda Zetske i Bjelopavličke kotline, pravcem jugoistok-sjeverozapad. Sa sjeverozapada se graniči: Prokletijama (sa ograncima koji se spuštaju do Jezera); sa juga: Sutormanom (1.188 m) i Sozinom (992 m); sa sjeverozapada visovima i površima sjeveroistočne podgorine Lovćena (1.759 m) i sa sjevera Zetskom kotlinom. Skadarsko jezero istovremeno predstavlja najveći hidrografski objekat Crne Gore. Basen ovog jezera, koje je najveće na Balkanskom poluostrvu, pruža se u dinarskom pravcu. Ovo jezero je najčešće kriptodepresija na Balkanu. Današnje ime nosi po gradu Skadru, koji se na ilirskom zvao Skodra. U rimskim izvorima se ranije zvalo Lakus Labeates, po ilirskom plemenu Labeatima. Obala Skadarskog jezera odlikuje se izuzetnom razudenošću, koja je izražena u krivudanju obalske linije, mnogobrojnim zalivima i ostrvima.

Prostor Skadarskog basena zahvata još i slivove rijeka Bojane, Drima, Cijevne, Zete i Rijeke Crnojevića. Širenjem prostora Jezera gravitira i dio sa brdskim i planinskim krajevima koji zatvaraju niziju. U naznačenom okvirnom prostoru treba sagledati najvažnije urbane probleme Skadarskog basena.

Na Skadarskom jezeru od najstarijih vremena bitisalo je više civilizacija (ilirski, rimska, grčka, turska, slovenska i dr.), otkuda i različiti nazivi ovog, oduvijek za život ljudi značajnog, hidrografskog objekta. Prema mojoj ocjeni i zaključku, područje Skadarskog jezera treba smatrati osnovnim embrionom urbano-istorijskog nasljeđa ovih prostora. Prirodni i istorijski uslovi omogućili su najstariju pojavu ljudskih naseobina Skadarskog basena. Brojni ostaci ilirske i rimske materijalne kulture to najviše potvrđuju. Prema naučnim rezultatima mnogih naučnika područje Skadarskog jezera treba smatrati sjedištem ilirske države. Tokom milenijumskog vremena čitav kompleks Skadarskog basena bio je nastanjen mnogoljudnom ilirskom populacijom, pa je logično da je tako dugo vremena moralo ostaviti duhovnu i materijalnu kulturu, korjenitu i slojevitou. To se isto može reći i za rimsku kulturu koja je ostavila duboke tragove njenog postojanja na ovim prostorima.

U slivu Skadarskog jezera, koji je veoma prostran, još za vrijeme Ilira i Rimljana, odvijali su se intenzivni procesi urbanizacije. Na prostoru Skadarskog basena

prirodna i urbana sredina ne smiju se izolovano posmatrati, jer je sredina jedinstvena – životna.

Stari gradovi Skadarskog basena predstavljaju urbane aglomeracije nastale u različitim periodima, koji su uglavnom izgubili svoju prvobitnu namjenu i funkciju.

URBANO NASLJEĐE SKADARSKOG BASENA I NJEGOVE OKOLINE IZ ILIRSKOG PERIODA

Crna Gora pripada evropskom jugoistoku, odnosno mediteranskom kompleksu kulture, o kojoj su sačuvani brojni ostaci spomenika duhovne i materijalne kulture. Prve etničke grupe na prostoru današnje Crne Gore datiraju još od gvozdenog doba. Među tim etničkim grupama su najvažniji Iliri. Od ilirskih plemena na prostoru Crne Gore pominju se Labeati, Dokleati, Ardijeji, Plereji, Pirusti, Autarijati, Enelejci. Labeati su naseljavali basen Skadarskog jezera, zatim istočni veći dio Zetske ravnice i njeno okolno planinsko područje istočno i sjeveroistočno od nje. Dokleati su stanovali oko Podgorice i grada Duklje, zatim doline rijeke Zete, prema Nikšićkom polju i dalje ka Grahovu i Vilusima. U svojim rodovskim zajednicama Iliri su se nesumnjivo, pored glavnog zanimanja – stočarstva, bavili zemljoradnjom i ribarstvom. „Ekonomska stabilnost Ilira bila je najjače izražena tokom VI i V vijeka p. n. e., a to je upravo vrijeme stvaranja plemenske aristokratije i sloja profesionalnih ratnika. Jačanju ilirske moći doprinose i robna razmjena i trgovačke veze, posebno sa zemljama egejskog i mediteranskog svijeta, odakle dolaze snažni kulturni uticaji, posebno grčki, koji u osnovi bitno karakterišu ilirsku kulturu, umjetnost, religiju, građevinarstvo i dr. Ilirska teritorija ulazi rano u antičku historiografiju. Osnivanje grčkih kolonija i emporija na ilirskoj teritoriji obezbijedilo je nesumnjiv uticaj Grka na svim sektorima rada i življenja. Po uzoru na grčki svijet, pojedini kraljevi i plemena kuju sopstveni novac i podižu utvrđene gradove. Goreznijete činjenice uslovile su osamostaljivanje ilirskog naroda, koji krajem IV vijeka p. n. e. postaje jaka politička, ekonomska i administrativna zajednica, koja dostiže stepen državnosti” (Olivera Velimirović-Žižić: *Materijalna kultura i arheološki spomenici kao prilog sintezi okvirnog merituma kompleksa Skadarskog jezera i okoline*, Skadarsko jezero, CANU, Titograd, 1983, str. 585).

Iz vremena Ilira pronađeni su brojni ostaci materijalne kulture na sjevernom obodu Skadarskog jezera. Naročito su bogati nalazi u priobalskom celu Gostilju u kojemu su otkrivene grobnice sa mnoštvom predmeta.

Najznačajnija ilirska naselja iz ilirskog perioda na području Zetsko-skadarskog basena i njegove okoline su: pećine, gradine i utvrđeni gradovi.

„Veliki broj pećinskih objekata nalazi se u rubovima brdovitog vijenca Skadarske ravnice, u predjelima Hota, Gruda, Kuča, u Lješanskom, Katunskom i Riječkom kršu, kao i u planinskom predjelu Rumije, između Jezera i Jadranskog mora. Najpovoljnije uslove svakako imaju pećine koje se nalaze u koritima rijeka Cijevne, Morače i Zete, koje se odlikuju svojim položajem, orijentacijom, prostranim i suhim prostorom... U predjelu Kuča, u selu Sjenice, postoji više okapina sa arheološkim materijalom. Tako su u pećini tzv. Dučići otkriveni predmeti izrađeni od kremenja i ka-

mena” (O. Velimirović-Žižić, IBID, str. 581). Ekipe arheologa Zavoda za arheološka istraživanja Crne Gore Instituta za arheologiju i antropologiju sibirskog odjeljenja Ruske akademije nauka (krajem aprila 2010. godine) istražuje praistorijsko nalazište Bioče, koje se nalazi u okolini Podgorice i to u dolini rijeke Morače. „Arheološka istraživanja potvrdila su da su praistorijski ljudi neandertalskog tipa na tom mjestu živjeli prije 50.000 godina” („Pobjeda”, 28. april 2010, str. 19).

I u Crnoj Gori i u Albaniji se među ilirskim gradovima izdvaja posebna grupa utvrđenih gradova – *Gradine* koje su višestruko društvenom, stilskom strukturom – ilirskom, ilirsko-grčkom i ilirsko-rimskom. „Negdje manje, negdje više, gradine ovog tipa imaju osobine graditeljstva sva tri fortifikaciona sistema: ilirskog, grčkog i rimskog. One se međusobno isprepliću do te mjere da ih je bez sistematskih arheoloških istraživanja teško razdvojiti. Najčešće su na prvobitni sloj naslagani docniji koji bitno ne mijenjaju osnovu, a ponegdje ni strukturu bedema... U tehnici zidanja dolazi u ovoj fazi do usvajanja grčkog načina obrade velikih kiklopskih blokova, u samom kamenolomu, odakle se gotovo prenose i postavljaju na određeno mjesto u zidu. Osim što su blokovi dobili izgled pravougaonika, kvadrata ili trapeza, što su zategnuti zupčastim ispadima ili stepenasto uglavljivani” (P. Mijović i M. Kovačević: *Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori*, Beograd – Ulcinj, 1975, str. 15 i 16). U ovakve utvrđene ilirske gradove (gradine) spadaju Medun, Samobor i Oblon. U ilirske gradove spada i Skadar koji se nalazi na sjeverozapadu Albanije.

MEDUN je najpoznatiji ilirski grad u unutrašnjosti Crne Gore. On je jedan od najstarijih antičkih gradova Zapadnog Balkana, a posebno Crne Gore. Smješten je na jednom grebenu jugozapadnog pravca koji leži usljed prevoja između dva veća brda, Medenjaka i Ilijinog brda, na najvažnijoj prirodnoj saobraćajnici između Zetsko-skadarske kotline i Kosovsko-metohijske oblasti. Zbog takvog položaja smatran je u srednjem vijeku „ključem obje Zete”. Pod nazivom *Meteon* u antičkim pisanim izvorima, prvi ga pominje Tit Livije (59. do 17. godine, st. e.) i to u vezi sa trećim ilirsko-rimskim ratom (168. godine), kada su Rimljani u njemu zarobili Karavantija, brata ilirskog kralja Gencija, kraljevog sina Pleurasa i kraljicu Skerdilaidu. Iz tog vremena pominje se kao bivši centar ilirskog plemena Labeata, koje je bez sumnje vladalo čitavim basenom Skadarsko-zetske kotline. Poslije zauzeća od strane Rimljana, ono se više ne pominje, tako da ga nema ni među onim gradovima u Crnoj Gori koje su Rimljani proglasili *oppidia civium Romanorum*. Ostaje samo kao vojnička stanica na saobraćajnici koja je preko teritorije Dardanaca vodila u Trakiju. U tim vremenskim granicama – od IV vijeka do 167. godine p. n. e. – traje život ilirskog-helenističkog *Meteona*. Urbani centar ove oblasti Rimljani su premjestili u novopodignuti grad Dokleju, središte ilirskog plemena Dokleata. Godine 2006. objavio sam knjigu pod nazivom „Medun kroz vjekove – istorijsko-urbani pregled”. Prema mišljenju stručne i naučne javnosti, ovo je do danas najbolja monografija o gradu Medunu kroz vjekove.

Sličnom tipu ilirskog utvrđenja pripadaju i dva prema Skadarskom jezeru isturena brdska utvrđenja – Samobor na sjeveroistočnoj i Obolon na sjeverozapadnoj obali jezera. Iz njihovog položaja i prostornog odnosa prema Medunu vidi se da su ona kao prestražje štatile Skadarsko jezero i Zetsku ravnici od prodora neprijatelja sa ju-

ga, za koga je osvajanje Meduna kao glavnog uporišta o strategijskoj dubini branjenе teritorije značilo i pobjedu nad njom. Slične utvrde bile su i na isturenim tačkama iznad obala Cijevne i Morače. „Nad takvim paralelnim sistemom odbrane meridijalno je dominirao utvrđeni grad Medun”.

Sličnu poziciju imala je i Martinička gradina. „Polazeći od osnovne pretpostavke da su u predrimskom dobu na mjestu kasnije metropole Duklje, Iliri, odnosno Dokleati, imali neko svoje naselje, najvjerojatnije neku vrstu utvrđenog grada, a isto tako i u području Nikšića na mjestu rimske Anderbe, čiji je naziv ilirski, logično je pretpostaviti strategijsko-odbrambeni značaj martiničkog utvrđenja i njegovu moguću analogiju sa Medunom” (P. S. Radusinović, *Stanovništvo i naselja Zetske ravnice od najstarijeg do novijeg doba*, knj. I, Nikšić, 1991, str. 25 i 26).

Olivera Velimirović-Žižić navodi gradine locirane u prvom planu brdovitog opasača jezerske nizije: „Dvije gradine u ataru sela Prifte, od kojih je jedna iznad korita rijeke Cijevne, na mjestu zvanom Kodra, a druga u zaseoku Pikali, na istoimenoj glavici, gradina zvana Gradac u Loparima iznad sela Dinoša, gradina u Fundini, Suvi Grad iznad sela Sjenice, Stara gradina u Zlatici iznad korita Morače, sa lijeve strane, Jažnjak sa desne strane Morače preko Rogamskih strana, i Gradina na Trijepču iznad ušća Širajlije u Zetu. Sistem dalje ide preko gradine na Zlatici iznad Sitnice... Od Virpazara poznat je sistem gradina lociranih neposredno iznad jezerske vode, kao što su: Mali Bes, Gradište u Livarima, više gradina u ataru Ostrosa” (Olivera Velimirović-Žižić, *Ibid.*, str. 587 i 588).

Zajedničke odlike gradina su sljedeće: imaju arheološke ostatke gradinske arhitekture; naučno nijesu proučeni; predstavljale su odbrambeni sistem naselja; imaju dominaciju položaja nad okolinom.

SKADAR (Skodra, Skover). Skadar je ilirski grad koji se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Albanije. Leži u ravnici na ušću rijeke Kiri u rijeku Bojanu. Skadar je vrlo staro naselje. Prvi stanovnici oko Skadarskog jezera su pleme Labeati, čiji je glavni grad Skadar dobro utvrđen zidom s kulama na ulazu i teško pristupačan. Skadarska tvrđava, Rozafa, potiče iz ilirskih plemena. Medun i Skadar su gotovo na isti način zidani kiklopskim kvaderima približnog oblika i veličine. To su gradovi na jednoj liniji od Jadranskog mora do dubokog zaleđa preko rijeke Bojane i Skadarskog jezera, koji su samo tako, kao cjelina, mogli činiti fortifikacioni sistem i jezgro civilizacije iz istog vremena. Posebnu sličnost ova dva ilirska grada predstavljaju zajedničke funkcije kao što su odbrambene, saobraćajne, upravne i trgovačke itd. Međutim, imaju različit geografski položaj. Morfološki faktori imali su uticaj na jedan zajednički pojas gradskih naselja kojima je zajedničko položajno obilježje pripadnost Skadarskom basenu i lociran je u takvim sredinama gdje se ukrštaju pojedine komunikacije. U III i II vijeku Skadar je bio prestonica novoosnovane Ilirske kraljevine. Ilirski kralj Gencije sklopio je savez sa makedonskim kraljem Persejem protiv Rimljana, zbog čega je došlo do Trećeg makedonskog rata. Rimljani su pod vojskovođom Lucijem Anicijem Galom kod Skadra 168. potukli Gencija. Cijela teritorija bivše Ilirske kraljevine ušla je u sastav rimske provincije Prevalitane. Češki pisac i žurnalista Jozef Jan Svatek o Skadru je zapisao da je prije 2.500 godina bio veliki grad i da je bio sjedište Ilira. Grad je kovao autonomni i Gencijev novac.

URBANO NASLJEĐE SKADARSKOG BASENA I NJEGOVE OKOLINE IZ RIMSKOG PERIODA

Na sjevernom priobalnom području Skadarskog jezera Rimljani su imali neka ruralna naselja, koja su u stvari bila naslijeđena od Ilira, a zatim nadograđena. To se može zaključiti po ostacima velikih blokova kamena, kao fundamentalna građevina, zatim keramičkih izrađevina itd. Smatra se da su oni živjeli u selima Vranju, starim Matagužima, Gošćima i Donjem Gostilju.

Od svog postanka do danas, Podgorica je promijenila nekoliko imena: Duklja (prvi nukleus naselja), Birziminio, Ribnica, Podgorica, Titograd i opet Podgorica. Birziminio i Duklja su rimska naselja.

BIRZIMINIO. Za vrijeme rimske vladavine kroz Skadarsko-zetsko-bjelopavličku ravnicu je vodio važan trgovački i strategijski put od Lissus-a (Lješa), preko Scodra (Skadra) i Burzumnoa (Podgorice) u Dokleu (Duklju) i Narone (ušće Neretve). Rimljani su podizali stanice i skloništa. Jedna od takvih stanica na ovom putu zvala se Birziminium ili Berzumnum, i to kao treća stanica od Skadra. Na Tabula Pentingeriani su ove stanice: Scodra XX – Sinna, XVI – Berzumno X – Halata, XVII – Sallunto XI – Varis VI – Anderva XXII – Salunto XII – Levsinio VII – Ana Itinerarium Antonini: Scodra XII – Sinna XVIII – Birziminio X – Alata XVII – Sallunto XVII – Anderva. Da je ovaj put zaista prolazio kroz ovu Kotlinu najbolje se vidi po tvrđavi anonimnog geografa iz Ravene 680. g. koji kaže: Item iuhta Bursumom est civitas que dicitur Medione. (Isto tako pored Burzumona je grad koji se zove Medion.). I realno je konstatovati da se Medun nalazi blizu Podgorice.

Da je na mjestu Podgorice bilo rimsko naselje, vidi se po tragovima rimskog vodovoda koji je vodio od izvora Ribnice do Podgorice. Ovo mišljenje zastupali su Ivan Novicki, Milutin Garašanin i Andrija Lainović. Stikoti i Evans su takođe mišljenja da je Birziminio bio na mjestu Podgorice. Da je Birziminio bio naselje, a ne mala stanica za smještaj putnika, trgovaca, kiridžija, trgovačke robe, govore dimenzije vodovoda (širina 25 a dubina 35 cm). Kako se Birziminio nalazio u neposrednoj blizini Duklje (5 km), to se nije u rimsko doba ni mogao razviti u veće naselje. Birziminio se nalazio na samom ušću Ribnice u Moraču. Ovu tvrđavu narod naziva Stari grad. Ovdje se na samoj Ribnici, ispod tvrđave, nalazi stari kameni most zvani Rimski most. Poznati naučnici Prašniker i Šober smatraju da je položaj Podgorice uslovljavao i u staro doba postanak ljudske naseobine. U njoj se od glavnog rimskog puta Skadar – Narona odvajao jedan put za Duklju, a drugi za Medun. I Piero Stikoti je takođe ovaj saobraćajni čvor označio na mjestu današnje stare Podgorice, između Morače i Ribnice.

DUKLJA. Duklja i Skadar predstavljali su dvije najveće urbane aglomeracije u Zetsko-skadarskom basenu. Prema nepotpunim podacima, Duklja je imala oko 40–50.000 stanovnika, a prema nekim oko 10.000 stanovnika. Duklja je bila najznačajniji centar Rimskog carstva u jugoistočnoj provinciji Dalmaciji. Grad je zaživio na početku nove ere, na granici dva najpoznatija ilirska plemena Dokleata i Labeata. Grad Duklja se nalazi na krajnjem sjeverozapadnom uglu Zetske ravnice između rijeka Morače, Zete i Širalije, pa su obale ovih rijeka služile kao prirodna zaštita i granica za teritorijalna širenja naselja. Antički geograf Ptolomej iz II vijeka pominje uz

Dokleate i grad Duklju (Doclea). Grad Duklja predstavlja najveći rimski municipium u kontinentalnom dijelu Crne Gore. Bila je i centar provincije Prevalis. U periodu Rimske imperije, zahvaljujući svom geografskom položaju, grad je imao značajnu strategijsku i saobraćajnu poziciju.

Pošto je Duklja rimski grad, to je i ona (kao i ostali rimski gradovi) imala slične urbanističke i građevinske objekte. To su pokazala kasnija arheološka i naučna proučavanja. Godine 518. Duklju je porušio katastrofalni zemljotres. Najveći i najzaslužniji istraživači antičke Duklje bili su P. A. Rovinski, Munro i P. Stikoti. Za grad Duklju može se reći da je u urbanom pogledu građen planski i po najsavremenijim urbanističkim planovima. Opšte je poznato da je graditeljstvo i arhitektura pravo umijeće Rimljana. Posebno je bila poznata njihova tehnika građenja. Rimljani su u starom vijeku bili poznati i po građenju puteva i mostova, od kojih su mnogi i danas u upotrebi. Prve najstarije planove Duklje dali su M. F. Sasaki, zatim P. Rovinski i P. Stikoti. Zaključak kako je izgledao grad Dokleja može se izvesti samo na osnovu rezultata arheoloških istraživanja. P. A. Rovinski je prvi čovjek koji je na bazi arheoloških otkopavanja napravio plan Duklje. Urbanistički plan Duklje pripadao je u stvari ortogonalnim planovima rimskih gradova i to sa dvije glavne ulice. Pristup gradu bio je moguć samo preko mostova. Mostovi su na graničnim rijekama grada Duklje od davnina građeni, rušeni, obnavljani, pa opet podizani novi. Za razvoj Duklje, jedan od najznačajnijih faktora bila je izgradnja rimskog vodovoda i to sa rijeke Cijevne. Postojala su četiri vodovoda, od kojih su dva snabdijevala Duklju, treći Birziminio, a četvrti vodovod (kanal) služio za vještačko navodnjavanje zemljišta. U svom urbanom sklopu grad Duklja je imala najstariji vodovod i sistem kanalizacije mreže.

Grad Duklja ima bogatu urbanu, arhitektonsku i plansku biografiju. Unutrašnjost grada karakterisao je klasični rimski urbani sistem *Cardo – decumanus*. Sredinom grada, pravcem sjeverozapad-jugoistok, pružala se glavna, široka ulica tzv. *via principalis*. U svom urbanom sklopu imala je: spoljašnje kamene bedeme i kule. U unutrašnjem dijelu grada bili su sledeći objekti: hramovi, forumi, bazilike, kurije, terne, teatri, stambene kuće, memorijalne građevine (slavoluk), itd. U centru grada, na presjeku dviju glavnih ulica, nalazio se najreprezentativniji arhitektonski ansambl (arhitektonska plastika, stubovi, kapiteji itd.).

Prema uobičajenom rimskom pravilu, i ovdje su se nekropole nalazile van grada – jugoistočna (na lijevoj obali Morače) i zapadna (u polju lovišta).

Danas Duklja u Crnoj Gori predstavlja najveći arheološki lokalitet. Duklja je danas sva u ruševinama. Nju treba u cjelosti sačuvati. Prema podacima, „ispod zemlje se nalazi gotovo 80% neistraženih objekata koji su pripadali antičkom gradu”. Urbanistički plan Duklje je sasvim prilagođen i uklopljen konfiguraciji okolnog reljefa i graničnih rijeka ovog prostora.

Za Duklju kao antički grad može se reći da je bio preteča u urbanom razvitku glavnog grada Crne Gore. Podgorica je naslijedila istorijski nukleus jednog od najstarijih gradova u antici i to sa sačuvanim urbanističkim nasljeđem. U tom smislu, ovaj antički grad nije samo grad prošlosti, već isto tako i grad sadašnjosti. To se može reći i za grad Skadar koji se razvio i naslijedio drevni grad Skadar.

Kao nasljeđe urbanog razvoja Zetsko-skadarskog basena, razvile su se dvije najveće urbane aglomeracije: Podgorica koja ima blizu 200.000 stanovnika i Skadar čije se stanovništvo procjenjuje preko 100.000 stanovnika.

LITERATURA

- [1] *Skadarsko jezero*, CANU, Titograd, 1983.
- [2] Pavle S. Radusinović: *Stanovništvo i naselja Zetske ravnice od najstarijeg do novijeg doba*, knj. I, Nikšić, 1991.
- [3] P. S. Radusinović, *Skadarsko jezero i njegov obodni pojas*, Titograd, 1964.
- [4] *Istorija Crne Gore I*, Titograd, 1967.
- [5] *Zbornik radova V kongresa geografa FN Jugoslavije*, Cetinje, 1959.
- [6] Pavle Mijović, Mirko Kovačević: *Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori*, Beograd – Ulcinj, 1975.
- [7] Arthur J. Evans: *Illyrian letters*, London, 1878.
- [8] Zdravko N. Ivanović: *Razvoj gradova Crne Gore kroz urbanističke planove prije II svjetskog rata*, Nikšić, 1986.
- [9] Zdravko N. Ivanović: *Urbano-geografske promjene u razvitku Titograda*, Titograd, 1974.
- [10] Dr Zdravko N. Ivanović: *Medun kroz vjekove – istorijsko-urbani pregled*, Nikšić, 2006.
- [11] Dr Zdravko N. Ivanović: *Grad Duklja (Doclea) kroz vjekove, urbano geografski prikaz i turistička valorizacija*, 2009.
- [12] Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, Olivera Velimirović-Žižić, Dragoslav Srejšević: *Antička Duklja – nekropole*, Cetinje, 1975.
- [13] Dr Andrija Lainović: *Kratak pogled na prošlost Podgorice*, Beograd – Podgorica, 2009.